

NICOLAI GRĂMADĂ ȘI ȘCOALA ROMÂNĂ DE LA ROMA

Tatiana MATEI*

NICOLAI GRĂMADĂ AND THE ROMANIAN SCHOOL FROM ROME (Abstract)

Nicolai Grămadă is the Bucovina historian from Chernivtsi who completes his intellectual training in two of the most important European cultural centers, in which the Romanian Academy founded two Romanian schools, Paris and Rome. Access to the two schools was provided to the most deserving graduates of letters, history and architecture. Nicolai Grămadă was one of the only 7% beneficiaries of the approximately 130 graduates of these institutions in the interwar period, who came from Chernivtsi. The works published by Nicolai Grămadă reflect the influence of the two schools. Nicolai Grămadă spent his time intensively researching inscriptions in Italian museums and libraries, but also established collaborative relationships with his Romanian colleagues from other university centers.

Keywords: *XXth century; Romanian School in Rome; post-graduate studies; Chernivtsi; Nicolai Grămadă.*

La sfârșitul secolului al XIX-lea (1 martie 1892), în localitatea Zaharești de lângă orașul Suceava, localitatea ce făcea parte atunci din provincia austro-ungară Bucovina, se năștea într-o familie de țărani români Nicolai Grămadă. După ce a urmat școala de două clase din localitate, Nicolai Grămadă își continuă studiile la Liceul greco-oriental din Suceava, singurul în care se studia în limba română. La Suceava Nicolai Grămadă are parte de profesori ca Ion Nistor și Simion Florea Marian, profesori pe care-i va reîntâlni la Universitatea din Cernăuți, acolo unde va studia după absolvirea liceului (1912). Din acest an urmează cursurile Facultății de Filosofie și Litere a amintitei universități, timp de 6 semestre și alte 2 semestre la Viena. Dintre profesorii cu care Nicolai Grămadă a studiat la Cernăuți și care va exercita o benefică influență asupra sa, îl amintim pe Sextil Pușcariu.

Izbucnirea primului război mondial avea să-l găsească pe Nicolai Grămadă la Viena, acolo de unde va fi înrolat, alături de alți studenți români din Bucovina și Transilvania, și trimis pe frontul din Galiția. Autoritățile austro-ungare le spuneau permanent studenților români că neutralitatea României se va încheia cu intrarea în război alături de Puterile Centrale. Când România a intrat în război de partea Antantei, mulți studenți bucovineni, printre care și Nicolai Grămadă au trecut în

* Doctorand al Universității „Ștefan cel Mare”. E-mail: tatianamatei@yahoo.com.

„Studii și articole de istorie”, vol. LXXXVIII, 2020, pp. 157-163.

România, înrolându-se voluntari. Nicolai Grămadă a luptat până la eliberarea tuturor teritoriilor românești în 1919, având la sfârșitul războiului gradul de locotenent. Tot în 1919, Nicolai Grămadă își susține examenele finale în limbile română și latină la Universitatea din Cernăuți.

Dorindu-și o carieră universitară, Nicolai Grămadă, și-a continuat studiile făcând o serie de specializări la Viena (1921/1922), Leipzig (1922/1923), Paris (1923/1924) și Roma (1925/1926), la ultimele două fiind recomandat de Sextil Pușcariu. Aceste specializări au contribuit la conturarea unei cariere complexe pe care și-o va construi Nicolai Grămadă în perioada interbelică și primii ani ai celei postbelice, devenind cel mai bun specialist român în științele auxiliare ale istoriei¹.

Nicolai Grămadă, va deveni, în urma susținerii examenului de docență din 1928² conferențiar de științe auxiliare ale istoriei la Universitatea din Cernăuți iar din 1935 intră și în lumea muzeografilor, mai întâi ca secretar general al Muzeului „Regele Carol al II-lea” și din 1941 (după revenirea în Cernăuți din evacuarea de la Iași), director al Muzeului Bucovinei (noua denumire a fostului muzeu „Regele Carol al II-lea”). Cariera lui Nicolai Grămadă, pe lângă activitatea didactică (întreruptă doar de cea de a doua evacuare din perioada 1944/1945 la Râmnicu Vâlcea) a mai însemnat implicare în organizarea Arhivelor de la Suceava în perioada 1947-1948, precum și o intensă activitate de cercetare materializată în studii și lucrări de istorie, publicate în cea mai mare parte în revista „Codrul Cosminului” din Cernăuți (1924-1939) și Anuarul Muzeului Bucovinei (1943).

Personalitatea lui Nicolai Grămadă a fost trecută în umbră după pensionarea din 1952 și mai ales după moartea acestuia survenită în 1961, unul dintre motive fiind acela că opera sa (cel puțin cea începând cu 1935), aducea în discuție teme de istorie regională, îndeosebi de istorie a Bucovinei, nume care devenise sensibil după ocuparea părții de nord a acestei provincii de către URSS (1944) și instalarea la București după 1945 a unui regim bolșevic. După 1990, istoria regională începe să capete o importanță tot mai mare între preocupările istoricilor și lingviștilor și printr-o inițiativă a Academiei Române este înființat Institutul Național „Bucovina” prin intermediul căruia, datorită lui Vladimir Trebici, a văzut lumina tiparului lucrarea lui Nicolai Grămadă *Studii și articole de toponimie bucovineană*, publicată sub titlul *Toponimia minoră a Bucovinei*, în 1996 la Editura Anima, după mai bine de 50 de ani de la încercarea autorului ei de a o publica. Preocupările pentru reliefaarea aspectelor de viață economică, politică, socială și culturală a Bucovinei, au dus inevitabil la citarea în studiile publicate de numeroși istorici în revista „Analele Bucovinei” a lui Nicolai Grămadă. Istorici precum Mihai Iacobescu³, Harieta Mareci-Sabol⁴, Mihai Lazăr⁵, Mugur Andronic⁶, Mihai Ștefan Ceaușu⁷ și mulți alții,

¹ SANJS, Fond Nicolai Grămadă, d. B9, ff. 43, 44.

² SANJS, Fond Nicolai Grămadă, d. A.: 26.

³ Iacobescu, 1993.

⁴ Mareci-Sabol, 2010: 83-92.

⁵ Lazăr, 1993: 103-112.

⁶ Andronic, 1995-1996: 17-186.

⁷ Ceaușu, 1993: 125-142.

au publicat lucrări și studii de istorie a Bucovinei utilizând ca material bibliografic lucrările sale. Au existat însă și contestatari ai ipotezelor propuse de el în ce privește localizarea Vicinei (la Isalcea, în județul Tulcea), așa cum a fost cazul lui Petre Diaconu⁸ sau pur și simplu enumerarea celor care au abordat subiectul, cu menționarea numelui Nicolai Grămadă, fără localizarea sa, acesta fiind cazul Silviei Barcaru⁹.

Stilul de muncă riguros, bazat pe documente, cu care este asociat numele lui Nicolai Grămadă, se datorează în mare parte formării sale intelectuale, îndeosebi specializării sale în cadrul Școlii Române din Roma, pe care o menționează de mai multe ori. Deși nu era chiar un proaspăt absolvent, Nicolai Grămadă l-a impresionat pe Sextil Pușcariu, care l-a propus pe listele celor două instituții academice din Paris și Roma, a căror influență se observă în lucrările publicate de Nicolai Grămadă în perioada 1924-1935.

La începutul secolului XX, Nicolae Iorga a propus înființarea unei Școli Academice la Roma, inițiativă care nu a putut fi concretizată din pricina declanșării Primului Război Mondial ce a zguduit Europa. După realizarea Marii Uniri din 1918, la presiunea lui Nicolae Iorga asupra Academiei Române pentru ca această școală să aibă un caracter umanist, și cu concursul lui Vasile Pârvan, s-au pus bazele acestei instituții, care și-a deschis porțile în noiembrie 1922 într-un spațiu închiriat din strada Emilio del Cavalieri nr. 11. Pe frontispiciul clădirii în care a funcționat această instituție este gravată această inscripție: „Populus daco-romanus hanc sedem in Urbe Aeterna litteris et artibus faciendam curavit”¹⁰ – „Poporul daco-roman a construit acest lăcaș în Cetatea Eternă în folosul literelor și artelor”. Obligația celor care erau membri ai Școlii Române din Roma era de a face cunoscută istoria poporului român, prin conferințe, publicații sau alte manifestări culturale, deci o promovare a istoriei statului unitar proaspăt constituit și de care Europa nu prea avea multe informații. Un alt obiectiv al școlii era de strângere a relațiilor cu celelalte state latine: Italia și Franța și chiar cu Grecia (deși nu făcea parte din lumea latină dar includea domeniul de interes al istoriografiei românești – civilizațiile mediteraneene). La rândul lor, o serie de cercetători și oameni de știință din cele două țări (așa cum a fost cazul lui Emmanuel de Martonne), au venit în România, contribuind la dezvoltarea învățământului românesc. Nu doar românii au înființat o școală la Roma, ci și francezii, germanii, austriecii și chiar americanii.

Nicolai Grămadă a fost foarte apreciat de profesorul și mentorul său Sextil Pușcariu care l-a recomandat pentru specializări în centrele universitare europene, încă din iulie 1919: „Domnul Nicolai Grămadă e unul dintre tinerii noștri bucovineni, care merită tot sprijinul moral și material. Talentat, muncitor și cu râvnă de învățatură, nu mă îndoiesc că, trimis în străinătate pentru completarea studiilor și specializare, va face ispravă și va deveni un filolog excelent”¹¹. De altfel chiar Sextil Pușcariu este cel care-l trece pe lista celor care urmau să reprezinte centrul universitar Cernăuți la Roma. Nicolai Grămadă a confirmat așteptările mentorului său și

⁸ Diaconu, 1970: 275-295.

⁹ Barcaru, 2012: 100, 101, 103.

¹⁰ Lăzărescu, 2002.

¹¹ SANJS, *loc cit.*, d. E.: 15.

prin parcursul său profesional a demonstrat că marele filolog nu s-a înșelat în privința potențialului său. Exista în epocă o adevărată practică a specializării celor mai buni și promițători absolvenți în centre universitare europene. Așa a apărut generația celor mai buni istorici, filologi, arhiviști, muzeografi și arhitecți ai României interbelice și postbelice.

Bursieri ai statului român în urma unor concursuri susținute sau a recomandărilor din partea universităților, membrii Școlii Române din Roma primeau scrisori de recomandare către arhive, muzee, ca să le permită acestora să studieze inscripții, manuscrise și documente rare din partea Academiei Române.

O astfel de scrisoare de certificare a specializării și cercetării științifice, a primit și Nicolai Grămadă la 3 noiembrie 1925¹². El este unul din cei doar 7% beneficiari ai specializării de la Roma care proveneau din Cernăuți, față de celelalte centre universitare din țară care erau mult mai bine reprezentate: 36% din București, 22% din Cluj și 17% din Iași¹³.

În perioada 1925-1926, pe care o petrece în Italia ca membru al Școlii Române din Roma, Nicolai Grămadă a fost coleg cu alți istorici, filologi, arhiviști sau muzeografi din celelalte centre universitare românești precum Constantin Balmuș (Iași), Nicolae Buta (Cluj), George Călinescu (București), Constantin Daicoviciu (Cluj), Grigore Florescu (București), Ion Anton Popescu, arhitect (București), Anton Mesrobeanu (Iași), Horea Teodoru, Virginia Vasiliu (Iași), Ecaterina Vulpe (București) și Radu Vulpe (București), fiecare centru având posibilitatea trimiterii simultane a maximum trei licențiați (câte unul pentru secțiunile istorie, filologie și arhitectură). Pentru șederea în Roma, Nicolai Grămadă a primit *Soggiorno degli Stranieri in Italia*¹⁴, în care este menționat faptul că era însoțit de o persoană mai mică de 16 ani, posibil nepotul de frate – Ilie Grămadă (viitorul profesor de istorie medie al Universității și director al teatrului Vasile Alecsandri din Iași).

Membrii Școlii din Roma primeau acces liber în muzeele și bibliotecile din Roma, inclusiv în Biblioteca din Vatican ceea ce presupunea intrarea în universul cunoașterii lumii. Pentru niște tineri veniți din România, fie ei și licențiați, era un salt uriaș.

Finalizarea studiilor membrilor Școlii din Roma aveau presupunea întocmirea unei lucrări din domeniul de cercetare urmat care, după examinarea ei de către directorul instituției, era dată spre tipărire uneia din cele două publicații înființate în cadrul Școlii de la Roma: „*Ephemeris Dacoromana*” și „*Diplomatarium Italicum*”¹⁵.

„*Ephemeris Dacoromana*”, a apărut cu primul număr în 1923 și conținea studii de istorie, arheologie, istoria artei și arhitectură, filologie clasică și modernă, istoria literaturii, semnate de membrii Școlii. Până în 1945 s-au publicat zece volume ale acestui anuar, în timp ce „*Diplomatarium Italicum*”, a apărut în 1925 și prezenta colecții de documente privind istoria și cultura românilor adunate din bibliotecile și din arhivele italiene. Din această ultimă publicație, au apărut doar 4 volume până în 1939.

¹² SANJS, *loc cit.*, d. A.: 19.

¹³ Mihaly, 2018.

¹⁴ SANJS, *loc cit.*, d. E.: 20.

¹⁵ Știrbăț, f. a.: 133-172.

Perioada petrecută la specializări, (Paris și Roma), s-a materializat prin lucrări care au fost publicate în „Codrul Cosminului” din Cernăuți: *Vicina*¹⁶, *Ozolimna*¹⁷ și *Studii paleografice*¹⁸ și abia în 1930 (atunci apare volumul IV al revistei), Nicolai Grămadă publică în „Ephemeris Dacoromana” lucrarea: *La Scizia Minore nelle carte nautiche del medio evo*¹⁹. Toate studiile aduc argumente arheologice, lingvistice și demonstrează participarea directă la cercetarea unor inscripții și interpretarea lor de către autor. Lucrarea *La Scizia Minore nelle carte nautiche del medio evo*, a fost scrisă în latină, așa cum prevedea regulamentul de publicare (în italiană sau latină) ca un bun cunoscător al acestei limbi.

Nicolai Grămadă a oferit Bibliotecii Apostolice Vaticana rezultatele studiilor făcute materializate în lucrările *Ozolimna* și *Studii Paleografice*, pentru care a primit o scrisoare de mulțumire și apreciere în ianuarie 1926²⁰. Nu doar perfecționare a căutat și primit Nicolai Grămadă la Roma, ci și cărți pe care nu le găsea în România și pentru care coresponda cu Casa Libraria Editrice Italiana „Maglione & Strini”²¹ precum și integrarea în viața culturală a Romei, prin biletele²² de la Teatrul Valle pe care le-a păstrat. Nicolai Grămadă era recunoscut atât în perioada în care a trăit în Cernăuți, cât și după stabilirea sa la Iași ca fiind posesorul uneia dintre cele mai valoroase și bogate biblioteci particulare, unele dintre cărți fiind în puține exemplare chiar la nivel european. O destăinuire în acest sens o face chiar el într-o scrisoare către Pavel Țugui spre sfârșitul vieții când se hotărăște să se mute la București și cedează unor instituții ieșene mare parte din volumele deținute iar o altă parte, legată de Bucovina i-o cedează lui Pavel Țugui²³.

Importanța acestei specializări a fost menționată în mai multe memorii pe care Nicolai Grămadă a fost nevoit de-a lungul carierei sale să le adreseze diverselor foruri atunci când cariera sa a intrat într-un blocaj.

Despre activitatea Școlii Române din Roma, s-au scris lucrări ample, cele mai cunoscute fiind semnate de Gheorghe Lăzărescu²⁴ și Veronica Țurcuș²⁵, lucrări în care numele lui Nicolai Grămadă este doar menționat, fără a i se acorda multă atenție. În perioada specializării la Paris și Roma, Nicolai Grămadă era doctor în istorie, mai urmărea studii la Viena și Leipzig dar a trecut ca un necunoscut, deși avea să devină cel mai bun specialist în științe auxiliare ale istoriei din România în deceniul patru al secolului XX.

Rolul Școlii Române din Roma nu a fost doar cel de promovare a istoriei naționale în lumea intelectualilor europeni ci și acela de a releva studenților români

¹⁶ Grămadă, 1924: 435-459.

¹⁷ Grămadă, 1925: 83-97.

¹⁸ Grămadă, 1926: 35-81.

¹⁹ Grămadă, 1930.

²⁰ SANJS, *loc. cit.*, d. A.: 21.

²¹ SANJS, *loc. cit.*, d. A.: 22.

²² SANJS, *loc. cit.*, d. A.: 23.

²³ Țugui, 2013: 308, 309. (în scrisoarea din 8 iunie 1960, Nicolai Grămadă îl anunța pe Pavel Țugui că îi va trimite „Anualele” liceului din Suceava dinaintea anului 1914, în care era trecută cea mai mare parte a intelectualității bucovinene).

²⁴ Lăzărescu, 2002.

²⁵ Țurcuș, 2016.

veniți din toate provinciile românești înstrăinate perioade îndelungate, originea lor comună și chiar cunoașterea reciprocă. Legăturile stabilite între membrii Școlii de la Roma, au facilitat ulterior interacțiunea dintre slujitorii învățământului din universitățile românești interbelice. Așa se face că, după mulți ani de la întâlnirea de la Roma, Nicolai Grămadă avea să-i solicite lui George Călinescu (un alt membru al Școlii Române din Roma), un referat despre activitatea științifică²⁶, necesar obținerii unor drepturi pecuniare. Cei doi își mai intersectaseră carierele la Universitatea din Iași pentru o scurtă perioadă de timp.

Dacă urmărim parcursul tuturor celor care au fost membri ai Școlii Române din Roma, (circa 130 în toată perioada interbelică), observăm că toți au devenit mari istorici și filologi în centrele universitare care i-au trimis la Roma.

În urma studiilor făcute la Paris și Roma, Nicolai Grămadă se va întoarce la Cernăuți și va intra în rândurile universitarilor. În doar câțiva ani va deveni cel mai bine pregătit în domeniul Științelor auxiliare ale istoriei, cărora le-a dedicat întreaga activitate didactică și mare parte din cea de cercetare. Numărul redus de membri ai acestei Școli precum și parcursul lor ulterior, susțin ideea unei selecții riguroase sau a recomandării celor mai promițători licențiați ai universităților românești.

Școala Română din Roma a fost pentru Nicolai Grămadă un reper al pregătirii sale și o rampă de lansare în activitatea didactică pe care a depus-o mai mult de 20 de ani în centrele universitare din Cernăuți și Iași.

Sub înrâurirea celor două școli academice din Paris și Roma, putem grupa lucrările publicate de Nicolai Grămadă în prima parte a vieții și activității de cercetare. Tematica cercetată de Nicolai Grămadă conduce direct la domeniile de interes ale celor două școli; în timp ce la Roma, sub directoratul lui Vasile Pârvan, interesul major era reprezentat de latinitatea de la Dunărea de Jos, la Paris, sub directoratul lui Nicolae Iorga, interesul era reprezentat de cercetarea documentelor medievale. Lucrările publicate de Nicolai Grămadă, urmează fidel aceste teme de interes peste care se va suprapune, începând cu 1935 dorința istoricului de a aborda și clarifica o serie de aspecte din istoria provinciei natale-Bucovinei. Experiența căpătată în vederea descifrării inscripțiilor și documentelor îi conferă lui Nicolai Grămadă siguranța și încrederea necesare reluării unor teme, precum era aceea a localizării Vicinei, tratate anterior de mari istorici precum Nicolae Iorga și G. I. Brătianu, la care se adaugă și o poziționare în categoria „elitei” ce primise specializare în leagănul latinității – Roma.

Referințe

- SANJS = Serviciul Arhivelor Naționale Județene Suceava, Fondul Nicolai Grămadă.
Barcaru Silvia, (2012) „Unele supoziții cu privire la localizarea Vicinei (sf. Sec.al XIII-lea- prima jumătate a sec. al XIV-lea), reflectate în istoriografia românească”, în *Materiale și Cercetări*, II, Chișinău.
Diaconu Petre, (1970) „Despre localizarea Vicinei”, în *Pontica*, III, pp. 275-295.

²⁶ Turcuș, 2016: 85.

- Grămadă, Nicolai, „Vicina, Isoare cartografice, originea numelui, identificarea orașului, (1924), Cernăuți”, *Codrul Cosminului* I, pp. 435-459.
- Grămadă, Nicolai, (1925), „Ozolimna, Cernăuți”, *Codrul Cosminului*, II, pp. 83- 97.
- Grămadă, Nicolai, (1926), „Studii paleografice. Cernăuți”, *Codrul Cosminului*, III, pp. 35-81.
- Grămadă Nicolai, (1930) „La Scizia Minore nelle carte nautiche del medio evo”, în *Ephemeris Dacoromana*, IV.
- Lăzărescu, Gheorghe, (2002) *Școala Română din Roma*, Roma, București, Fundația Culturală Română.
- Știrbăț, A. Gheorghe, „N. Iorga și Marea Unire” (IV), în *Carpica*, XLI, PDF, pp. 133-172. (accesat 4.01.2021).
- Țurcuș, Veronica, (2016) *Școala Română din Roma (1922 – 1947)*, Cluj Napoca, Școala Ardeleană.